

Instytut Pamięci Narodowej

<https://ipn.gov.pl/pl/edukacja-1/wystawy/13590,Sowieckie-pieklo-19391956.html>
17.04.2024, 04:01

Sowieckie piekło 1939-1956

Wernisaż wystawy miał miejsce 22 października 2002 r. w Centrum Kultury „Zamek” w Poznaniu.

Wystawa „Sowieckie piekło 1939-1956” stanowi zwieńczenie dwuletniego projektu edukacyjnego Oddziałowego Biura Edukacji Publicznej IPN w Poznaniu, poświęconego tematyce sybirackiej. Dotyczy jednej z wielu „białych plam” naszych najnowszych dziejów – tragedii Polaków, którzy znaleźli się pod okupacją sowiecką w 1939 r. Przedstawia losy setek tysięcy obywateli więzionych, deportowanych i zamordowanych przez maszynę systemu komunistycznego.

Ekspozycja ma niejako dwie warstwy. Na pierwszą składają się ogólne komentarze historyków, na drugą – wstrząsające relacje osób przeżywających sowieckie piekło. Materiały prezentowane na wystawie pochodzą m.in. z amerykańskiego Instytutu Hoovera. Tam właśnie trafiły ankiety rozprowadzane wśród polskich zesłańców po podpisaniu układu Sikorski-Majski. W ZSRR zaczęła się formować armia Andersa, w chwilę potem odkryto zbrodnię katyńską. Pomiędzy tymi wydarzeniami był krótki czas odwilży, wówczas mogły powstać te unikatowe dokumenty. Na wystawie przeważają materiały poświęcone łagrom. Autorzy nie ograniczyli się jednak do prezentacji wyłącznie tego obszaru sowieckiego piekła. Wystawa ma dwa zasadnicze wątki: katyński, czyli dotyczący losów polskich oficerów wojska i policji, pomordowanych przez Sowieców oraz obozowy, dotyczący setek tysięcy obywateli naszego kraju, deportowanych w latach 1940-41. Od inwazji ZSRR na Polskę, przechodzimy do wywózek i wydarzeń roku 1956, kiedy to do Polski zaczęli wracać zesłańcy.

Ekspozycja to historia mordów, wysiedleń, zsyłek, łagrów. Przejmujące są zdjęcia sierot, więźniów, zesłańców. Tablice z reprodukcjami fotografii, plakatów i dokumentów opatrzone są nie tylko podpisami informacyjnymi na temat obozów Archipelagu Gułag i losów Polaków, którzy do nich trafili, ale też cytatami z przepojonych bólem listów do bliskich. *Blisko Ałtaju. Czwarty raz stąd piszę. Bóg tylko czuwa. Widać każe przeżyć piekło - i płacz głodnych dzieci. Pracuję przy gnoju etc. Przepraszam za pismo, ręce wyżarte w rankach. Strach zimy - 50 stopni mrozu* - to fragment listu, który w 1940 roku wysłał z łagru w Semipałatyńsku jeden z polskich więźniów. Takich świadectw pełna jest wystawa IPN. Dramatyczne zestawienie sowieckich instrukcji i rzeczowych informacji z portretowymi zdjęciami przestraszonych rodzin wzrusza nie tylko zwiedzających wystawę Sybiraków, ale także młodych ludzi.

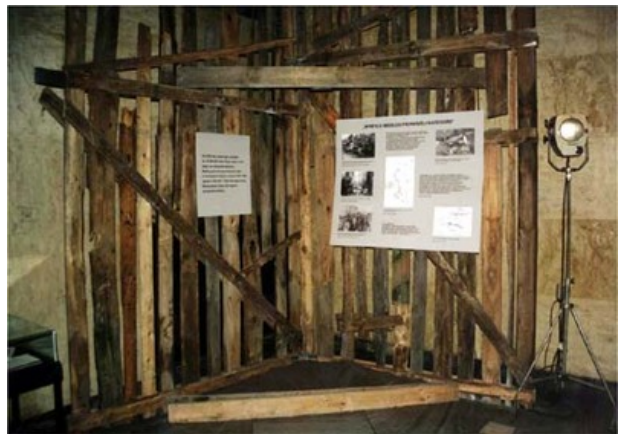
Przez długi czas o sowieckim piekle niechętnie mówili sami zesłańcy. Prawda o sowieckim systemie totalitarnym cały czas jest jeszcze odkrywana.

Całość składa się z 22 plansz przeznaczonych do zawieszania lub montowanych na stelażach. Uzupełnieniem wystawy jest duża makieta sowieckiego obozu na dalekiej północy.

CZAS INWAZJI

Wojownicy z 1 Armii i 2 Armii w Warszawie po podpisaniu kapitulacji.
(Źródło: Archiwum Dokumentacji Wojennej)

Przebieg i kierunki postępu wojsk w 1939 r.

„17 IX padliśmy przez rękę die ogólnie wrogiemu, ze względu na wieloletnie przesłannę granicy i nieuczynię do wojny. Polska, która to kraj chrześcijański, który wieloletnio zabiegał o przywrócenie Polsce od Austro-węgierskiej monarchii.”
(Źródło: Internetowy Instytut Pamięci Narodowej)

ROZBÓR POLSKI
Władztwo sprawę wojenną w 1939 r. (25 IX), Józefowi Piłsudskiemu i Władysławowi Sikorskiemu w drugim porządku dnia, z 23 września 1939 r. w Warszawie. Józefowi Piłsudskiemu i Władysławowi Sikorskiemu w drugim porządku dnia, z 23 września 1939 r. w Warszawie. Józefowi Piłsudskiemu i Władysławowi Sikorskiemu w drugim porządku dnia, z 23 września 1939 r. w Warszawie.

Wojownicy z 1 Armii i 2 Armii w Warszawie po podpisaniu kapitulacji.
(Źródło: Archiwum Dokumentacji Wojennej)

W Warszawie, 1939 r. – wojska niemieckie w Warszawie.
(Źródło: Archiwum Dokumentacji Wojennej)

Wojownicy z 1 Armii i 2 Armii w Warszawie po podpisaniu kapitulacji.
(Źródło: Archiwum Dokumentacji Wojennej)

„Głównie, że nasz zwycięstwo i ostateczność zwycięstwa walczyliśmy i zwyciężymy. Nie ma to zwycięstwa zwycięstwa. Nie ma zwycięstwa zwycięstwa.”
(Źródło: Internetowy Instytut Pamięci Narodowej)

Kolima w 1933 roku
(Źródło: Jan Białkowski)

KOŁIMA.
Łagrowy system pracy akordowej uzależniał ludzi od otrzymywanej racji żywnościowej od „wyrobności”. Ludzie nieprzyzwyczajeni do ciężkiej pracy fizycznej nie byli w stanie wypracować wymaganych norm, wskazywano więc na głód. Często żywności nie otrzymywali nawet najbardziej wybitni łagromnicy.

Pracownik
(Źródło: Jan Białkowski)

„Ja wyrobiłem normę dwa razy mniej niż ci, bo ci, co 5, mają żonki i córki, a ja nie mam. Żonki i córki przesiadają w kuchenkach i jedzą rybkę i 500 gr. chleba. Żonki ci, jakby, niby nie mogą wyrobić normy, otrzymują 1-2 kg lub 2-3 kg chleba i 400 gr. ołówek ptasicy (długie kawałki chleba) i 2 kupy suchych orzechów i trochę kaszy jaglanej.”

(Źródło: Włodzisław Gajda)

ŁAGRY

GULAG - Główny Związek Poprawczych Obwodów Pracy powstał w 1932 roku. Do 1954 roku podporządkowano go NKWD. Odpowiadał za kierowanie i administrację kompleksami obozów pracy przymusowej - łagrow. Organizacja w nich nastawiona na maksymalizację systemu komunistycznego. W założeniach władz miało przynieść „proces reedukacyjny”, prowadzący do stworzenia „nieustraszonego robotnika” i „nieustraszonego żołnierza”. Według wspomnień pracowników obozów, w rzeczywistości służył do śmierci łagromników. Aleksander Solżenitsyn nazwał system sowieckich łagrow „kolejnym etapem GULAG”.

Obóz Gulagów w 1933 roku
(Źródło: Jan Białkowski)

(Źródło: Jan Białkowski)

Obóz Gulagów w 1933 roku
(Źródło: Jan Białkowski)

(Źródło: Z archiwum NKWD)

INDUSTRIALIZACJA
Wspomnieliśmy, że w łagrowach pracowali nie tylko „nieustraszone robotniki”. Budowali m.in. magistralę kolejową Kozłowa-Workuta, wydobycie węgla, żelaza i łożysk w kompleksach Kuzniec i Szwajcarski, rzepę naddunajską w rejonie Ustyku.

(Źródło: Z archiwum NKWD)

(Źródło: Z archiwum NKWD)

Aleksander Solżenitsyn, autor powieści „Wojna i pokój”
(Źródło: Jan Białkowski)

ŁAGRY

Obóz Gulagów w 1933 roku

Obóz Gulagów w 1933 roku

NARZE ARCHIPELAG
Pobliże był wybudowany w miejscowości łagrowej na terenie ZSRR. Najbardziej znane „archipelagami łagrowymi” były: Workuta, rajony Peczory, Ustyk, Kolsk, Archangielsk i Kuzniec.

Obóz Gulagów w 1933 roku, widok z lotu ptaka

Obóz Gulagów w 1933 roku, widok z lotu ptaka

Od 1935 roku przez łagry przeszło ok. 20 000 000 ludzi. Duża część z nich nigdy nie odzyskała wolności. Według szacunkowych danych tylko w kompleksie Kołymy w latach 1937-1953 zginęło 2 000 000 - 4 000 000 łagromników. Rzeczywistej liczby ofiar łagrow nie sposób określić.

Córka Jadwigi Zawadzkiej urodzona w peczorskim lagrze. Zdjęcie wykonano w 1952 roku w Kasju, Komi ASSR, gdzie dziewczynka przebywała z ojcem na zesłanie
(Źródło: Ośrodek Karta)

DZIECIĘCE ODYSEJE

Wielki zryw samopomocy w obozie w Kasju
(Źródło: Łucja Kozłowska w 2009 r. w Karcie 100 lat)

Wzrost i zdrowie dzieci po 12 roku życia odpowiadały za wykreślenie ich z listy przesiedleńczej
(Źródło: Ośrodek Karta)

Piłno Zofia w 1940 r.
(Źródło: Inna Kowalczyk)

„Dziecko moje Zofia Wanda Piłno urodzona w 1932 r. w Wyszakowie w powiecie przysławskim za miesiąc w sierpniu do dnia 20.08.1942 r. (...) Dzień 20.08.1942 r. oznaczał wyjazd do Brzeska w odległym i zruśn stacjonalnie odległym od niej obozie.”

(Źródło: Inna Kowalczyk)

Atestacja choroby w obozie
(Źródło: Inna Kowalczyk)

Wzrost i zdrowie dzieci po 12 roku życia odpowiadały za wykreślenie ich z listy przesiedleńczej
(Źródło: Ośrodek Karta)

W obozie sanedalskiego prawie dzieci po 12 roku życia odpowiadały za wykreślenie ich z listy przesiedleńczej, niegdy otrzymali nawet kartę indeksu. Najczęściej umieszczano je w wysiedleńcowskich koloniach karnych, gdzie podlegali były reżimowi „miejscowemu”. Prawdy arcydziełami były różne, np. przyrządzenie do postawienia karcerek, uczynienie ich kłopotliwymi kandydatami.

„Rzeczywiście są arcydziełami uczynienia zadowolonych pod tym kątem przekleństw. Często zabierano im dzieci i kierowano je w inne obozy.”

(Źródło: Inna Kowalczyk)

„W Stanach Zjednoczonych zaczęli nawet wypatrywać dzieci z obojczych i gminiarzy przy żołnierzach NKWD. W szkole przeprowadzono rewizję, arcydziełami kłopotliwymi uczyniono ich podania powiad.”

(Źródło: Inna Kowalczyk)

DZIECIĘCE ODYSEJE

Wzrost i zdrowie dzieci po 12 roku życia odpowiadały za wykreślenie ich z listy przesiedleńczej
(Źródło: Ośrodek Karta)

SKOŁA I PRACA NA ZEMLANI
Na terenie obozu mogły być utworzone przed opieką prawną jednak rodzice nie mieli prawa do nich. Dzieci po 12 roku życia odpowiadały za wykreślenie ich z listy przesiedleńczej. Wiek dzieci pracowało tak jak dorośli - po 12 godzin na dzień. Długość dniówek były głód i choroby.

Prace w obozie w Kasju w 1942 r.
(Źródło: Inna Kowalczyk)

Wzrost i zdrowie dzieci po 12 roku życia odpowiadały za wykreślenie ich z listy przesiedleńczej
(Źródło: Inna Kowalczyk)

„Z początku pracowaliśmy przy wydobyciu węgla, potem przesiedlono nas do kolonii „Krasna Arka”. Pracowaliśmy przy budowaniu szosy i prace były od świtu do zmroku zmierzając, z 5-godinną przerwą na obiad. Ciężarówek 800 g. ciężarów 12 móg. Ciężarówka przetransportowała Polaków przesiedlonych do „kolonii” i podległa kwarantannie w 4 kłach. Nie było sprządek i nie. Pracowaliśmy około 10 godzin na dzień. Jak umiemy do czasu, to nawet jeśli nie szliśmy i nie było podległych, ale po pracy przysiadaliśmy się do tej pracy. Do pomocy wstawał młody chłopak, który kłosał powozem. Pracowaliśmy na kłosał przy kłosał powozem do wsi i w obozie lub na wsi. Wtedy były bardzo ciężkie.”

(Źródło: Inna Kowalczyk)

Prace w obozie w Kasju w 1942 r.
(Źródło: Inna Kowalczyk)

POD OPŁEKĄ RZĄDU POLSKIEGO
Po wyzwoleniu obozów, dzieci przetrwały w obozach, niegdy dostali pomoc w formie żywności, lekarstw i pomocy. Wiek dzieci pracowało tak jak dorośli - po 12 godzin na dzień. Długość dniówek były głód i choroby. Trwały do nich nie tylko słony - niektórzy rodzice niegdy w tamtym czasie. Pomoc w obozach mogły być. Wzrost i zdrowie dzieci po 12 roku życia odpowiadały za wykreślenie ich z listy przesiedleńczej.

Wzrost i zdrowie dzieci po 12 roku życia odpowiadały za wykreślenie ich z listy przesiedleńczej
(Źródło: Ośrodek Karta)

„Kłosał w obozie i podczas podróży w obozie. Jak ja teraz jestem, jakże słony w obozie. Chciał, aby moja córka nie została w obozie i przetrwała w obozie.”

(Źródło: Inna Kowalczyk)

Wzrost i zdrowie dzieci po 12 roku życia odpowiadały za wykreślenie ich z listy przesiedleńczej
(Źródło: Inna Kowalczyk)

ZWIĄZEK PATRIOTÓW POLSKICH
Wzrost i zdrowie dzieci po 12 roku życia odpowiadały za wykreślenie ich z listy przesiedleńczej. Wzrost i zdrowie dzieci po 12 roku życia odpowiadały za wykreślenie ich z listy przesiedleńczej. Wzrost i zdrowie dzieci po 12 roku życia odpowiadały za wykreślenie ich z listy przesiedleńczej.

Wzrost i zdrowie dzieci po 12 roku życia odpowiadały za wykreślenie ich z listy przesiedleńczej
(Źródło: Ośrodek Karta)

Wzrost i zdrowie dzieci po 12 roku życia odpowiadały za wykreślenie ich z listy przesiedleńczej
(Źródło: Inna Kowalczyk)

**„Kochana Ciociu
gdy rozpoczęła się wojna wkroczyła
w Polskę rosja, i scałej osady wywieźli
nas do rosji na sybir i kazali
ciężko pracować a jeść nie dawali.
Kochana Ciociu
mojego tatusia zamęczyli robotą
i umarł a popszed Tatusia zmarła Cesia
a po Cesi zmarła Jania
wszyscy puchli z głodu bo my wcale nie mieli
co jeść, co my mieli to sprzedawali
a potem nie było cosprzedać i ginęli z głodu.
Kochana Ciociu
gdy zmarł Tatuś i Cesia i Jania
to się nas jeszcze zostało pięcioro. (...)
Gdy jechaliśmy rzeką zmarła nagle Monisia
a za trzy dni zmarł Tadzio
a Staś był bardzochory i jak myśmy wysiedli
z okrętu to zmarł Staś
zostałam tylko ja i mamusia”**

(Źródło: Hoover Institution)

KONIEC POLSKIEGO PAŃSTWA PODZIEMNEGO

Pracownicy konspiracyjnego biura w Warszawie, 1944 r. (Źródło: Jacek Jurek, „Jura”)

KONSPIRACJA NA KRESACH
Jedną z przyczyn słabnięcia konspiracji i sowieckiej rozpaczliwej działalności polskie podziemie było nie tylko, jak się wydaje, niechęć do współpracy z sowieckimi żołdaczami, ale przede wszystkim brak wiary w ich obietnice. Pod koniec okupacji niemieckiej w 1943-1944 widać było, że sowieccy żołnierze nie byli gotowi na współpracę z polskimi podziemnymi organizacjami. W tym czasie, w ramach akcji „Wisła”, Polacy zostali przetransportowani do obozów w Rosji. W tym czasie, w ramach akcji „Wisła”, Polacy zostali przetransportowani do obozów w Rosji.

Pracownicy konspiracyjnego biura w Warszawie, 1944 r. (Źródło: Jacek Jurek, „Jura”)

1.1. W Warszawie, w czasie okupacji, działały liczne organizacje podziemne, które prowadziły działalność kulturalną, oświatową i polityczną. W tym czasie, w ramach akcji „Wisła”, Polacy zostali przetransportowani do obozów w Rosji.

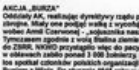

Pracownicy konspiracyjnego biura w Warszawie, 1944 r. (Źródło: Jacek Jurek, „Jura”)

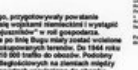

Pracownicy konspiracyjnego biura w Warszawie, 1944 r. (Źródło: Jacek Jurek, „Jura”)

AKCJA „BURZA”
Odcinając AK, realizując strategię walki podziemnej, przygotowywano powstanie w Warszawie. Akcja „Burza” była częścią walki z wyeliminowaniem i wygaśnięciem siły AK. W tym czasie, w ramach akcji „Wisła”, Polacy zostali przetransportowani do obozów w Rosji.

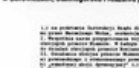

Pracownicy konspiracyjnego biura w Warszawie, 1944 r. (Źródło: Jacek Jurek, „Jura”)

Pracownicy konspiracyjnego biura w Warszawie, 1944 r. (Źródło: Jacek Jurek, „Jura”)

1.2. W Warszawie, w czasie okupacji, działały liczne organizacje podziemne, które prowadziły działalność kulturalną, oświatową i polityczną. W tym czasie, w ramach akcji „Wisła”, Polacy zostali przetransportowani do obozów w Rosji.

Pracownicy konspiracyjnego biura w Warszawie, 1944 r. (Źródło: Jacek Jurek, „Jura”)

Pracownicy konspiracyjnego biura w Warszawie, 1944 r. (Źródło: Jacek Jurek, „Jura”)

1.3. W Warszawie, w czasie okupacji, działały liczne organizacje podziemne, które prowadziły działalność kulturalną, oświatową i polityczną. W tym czasie, w ramach akcji „Wisła”, Polacy zostali przetransportowani do obozów w Rosji.

Pracownicy konspiracyjnego biura w Warszawie, 1944 r. (Źródło: Jacek Jurek, „Jura”)

Pracownicy konspiracyjnego biura w Warszawie, 1944 r. (Źródło: Jacek Jurek, „Jura”)

KONIEC POLSKIEGO PAŃSTWA PODZIEMNEGO

Gen. Leopold Okulski (Źródło: Jacek Jurek, „Jura”)

PROCES SZERZASZKI
Działania WVD przeciwko podziemiu sankcjonowały powstanie przez Sowietów nowe władze. W tym czasie, w ramach akcji „Wisła”, Polacy zostali przetransportowani do obozów w Rosji.

Wnętrze siedziby WVD w Warszawie (Źródło: Jacek Jurek, „Jura”)

Gen. Leopold Okulski (Źródło: Jacek Jurek, „Jura”)

Okulski
gen. Leopold Okulski
Kazimierz Dąbrowski
Adam Biał
Józef Chałubiński
Sędziemu Czapkowi
Jan Świątkiewicz
Stanisław Jankowski
Kazimierz Kobylski
Stanisław Michalski
Stanisław Marzec
Antoni Pająk
Kazimierz Pająk
Józef Świątkiewicz
Zdzisław Wągliński
Franciszek Wągliński
Aleksander Zelenyński

WNIOSY POLICJE
Policja przystąpiła do napadów na ukrywających się w Warszawie podziemie. W tym czasie, w ramach akcji „Wisła”, Polacy zostali przetransportowani do obozów w Rosji.

Pracownicy konspiracyjnego biura w Warszawie, 1944 r. (Źródło: Jacek Jurek, „Jura”)

Pracownicy konspiracyjnego biura w Warszawie, 1944 r. (Źródło: Jacek Jurek, „Jura”)

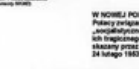

Pracownicy konspiracyjnego biura w Warszawie, 1944 r. (Źródło: Jacek Jurek, „Jura”)

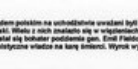

Gen. Leopold Okulski (Źródło: Jacek Jurek, „Jura”)

1.4. W Warszawie, w czasie okupacji, działały liczne organizacje podziemne, które prowadziły działalność kulturalną, oświatową i polityczną. W tym czasie, w ramach akcji „Wisła”, Polacy zostali przetransportowani do obozów w Rosji.

Pracownicy konspiracyjnego biura w Warszawie, 1944 r. (Źródło: Jacek Jurek, „Jura”)

Pracownicy konspiracyjnego biura w Warszawie, 1944 r. (Źródło: Jacek Jurek, „Jura”)

Gen. Leopold Okulski (Źródło: Jacek Jurek, „Jura”)

Z NIELUDZKIEJ ZIEMI ...

Właściwość, 15 sierpnia 1944 r.
Wojciech Kosiński, 1944 r.
Właściwość, 15 sierpnia 1944 r.
Wojciech Kosiński, 1944 r.

Wojciech Kosiński, 1944 r.

Polonia, 1944 r.

Polonia, 1944 r.

TOW. REPATRIACJE
Dziwcy w wielkich rozmiarach przesyłali wschodnią granicę Polski na terytorium Generalnego Gubernatorstwa. W tym celu w 1944 roku w celu ostatecznego rozstrzygnięcia tej kwestii Polska zawarła w 1944 roku z niemieckimi władzami regionalnymi (Głównymi, Ministerstwem i szerszymi urzędami) w sprawie wyłączenia terytorium. Właściwość Polska, 15 sierpnia 1944 r.

Wojciech Kosiński, 1944 r.

Wojciech Kosiński, 1944 r.

Wojciech Kosiński, 1944 r.

Wojciech Kosiński, 1944 r.

Wojciech Kosiński, 1944 r.

Z NIELUDZKIEJ ZIEMI ...

Wojciech Kosiński, 1944 r.

Mimo trudności akcji repatriacyjnej na przełomie 1944/1945 roku na terenach niemieckich przetrwały 1 i w tym. Polska Liberatorzy nadal tworzy masowe struktury Polskich Szeregów w służbach bezpieczeństwa.

Wojciech Kosiński, 1944 r.

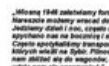
Wojciech Kosiński, 1944 r.

Wojciech Kosiński, 1944 r.

Wojciech Kosiński, 1944 r.

Wojciech Kosiński, 1944 r.

Wojciech Kosiński, 1944 r.

Wojciech Kosiński, 1944 r.

Wojciech Kosiński, 1944 r.

Wojciech Kosiński, 1944 r.

Stanisław Kiałka (1911-1980)
W 1939 roku jako ochotnik wstąpił do polskiego wojska. Działacz podziemia w okupowanym Wilnie, współorganizator AK. Aresztowany przez NKWD w lutym 1945 roku. W łagrach Workuty spędził 11 lat. Do Polski przyjechał w grudniu 1956 roku. Zdjęcie wykonane w 1956 roku w Workucie, Komi ASSR

(Źródło: Ośrodek Karta)

Lista publikacji wykorzystanych na wystawie

- Armia Krajowa w dokumentach 1939-1945*, t. 1-6, pod red. T. Pelczyńskiego, K. Iranka-Osmeckiego i in., Wrocław 1990-1991
- Boćkowski D., *Jak piskłęta z gniazd. Dzieci polskie w ZSRR w okresie II wojny światowej*, Warszawa-Wrocław 1995
- Gębski J., *Z Archipelagu GULAG*, Warszawa 1991
- „Hoover Digest” nr 2/2000
- Kalbarczyk S., *Polscy pracownicy nauki - ofiary zbrodni sowieckich w latach II wojny światowej - zamordowani, więzieni, deportowani*, Warszawa 2001
- Kalbarczyk S., *Wykaz łagrów sowieckich - miejsc przymusowej pracy obywateli polskich w latach 1939-1943*, cz. I, Warszawa 1993; cz. II, Warszawa 1997
- „Karta” nr 3/1991
- Katyń. *Dokumenty zbrodni*, t. 1-3, pod red. W. Materskiego, B. Woszczyńskiego i in., Warszawa 1995-2002
- Krajewski K., Labuszewski T., „Lupasza”, „Miot”, „Huzar”. *Działalność 5 i 6 Brygady Wileńskiej AK (1944-1952)*, Warszawa 2002
- Lewandowska S., *Życie codzienne Wilna w latach II wojny światowej*, Warszawa 2001
- Luczak Cz., *Polska i Polacy w drugiej wojnie światowej*, Poznań 1993
- Naruszewicz W., *Wspomnienia lidzianina*, Warszawa 2001
- Poland 1946. The photographs and letters of John Vachon*, Washington-London 1995
- Polskie podziemie na terenach Zachodniej Ukrainy i Zachodniej Białorusi w latach 1939-1941*, t. 1-2, pod red. W. Komogorowa i A. Podolskiego, przeł. M. Stori-Nowaczek, A. Tiergalinski, Warszawa 2001
- Proces szesnastu. Dokumenty NKWD, przedmowa, wybór dokumentów i ilustracji* W. Strzałkowski, oprac. A. Chmielarz, A. K. Kunert, przeł. K. Sambrowicz, F. Zbiniewicz, Warszawa 1995
- Przewoźnik A., Strzembosz A., *General „Nil”*, Warszawa 1999
- Riepriessil protiv polakow i polskich grahdan*, Istoriceskije sborniki „Miemoriata”, Moskwa 1997
- Siedlecki J., *Losy Polaków w ZSRR w latach 1939-1986*, Londyn 1988
- Sybiracy 1940-1956. Informator wystawy*, Muzeum Niepodległości w Warszawie i Związek Sybiraków, Warszawa 2000
- Wasylewski S., *Lwów*, Poznań 1990
- „Zachodnia Białoruś” 17 IX 1939-22 VI 1941. cz. I: *Wydarzenia i losy ludzkie. Rok 1939*, red. B. Gronek, G. Gnatko, M. Kupiecka, Warszawa 1998; cz. II: *Deportacje Polaków z północno-wschodnich ziem II Rzeczypospolitej 1940-1941*, red. B. Gronek, G. Jakubowski, Warszawa 2001

Instytut Pamięci Narodowej - Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu
Oddziałowe Biuro Edukacji Publicznej w Poznaniu

SOWIECKIE PIEKŁO

1939 – 1956

Wystawa poświęcona pamięci Piotra Chruszczyńskiego

Koncepcja wystawy
Krystyna Laskowicz

Scenariusz i realizacja
Stanisław Jankowiak
Filip Leśniak
Agnieszka Rogulska

Współpraca
Tomasz Labuszewski
Piotr Okulewicz
Aleksandra Pietrowicz
Tomasz Rochatka

Scenografia i opracowanie plastyczne
Piotr Rogaliński
Signum X
Agnieszka Gierach

Materiały archiwalne, zdjęcia i eksponaty pochodzą ze zbiorów instytucji i osób prywatnych: Archiwum Akt Nowych w Warszawie, Archiwum Dokumentacji Mechanicznej w Warszawie, Centralne Archiwum Wojskowe w Rembertowie, Hoover Institution w USA, Instytut Pamięci Narodowej, Muzeum na Majdanku, Muzeum Niepodległości w Warszawie, Muzeum Rolnictwa im. ks. Krzysztofa Kluka w Ciechanowcu, Ośrodek Karta w Warszawie, Ireneusz Adamski, Ewa Baliszewska, Barbara Baran, Tadeusz Bobrowski, Józef Gębski, Eugeniusz Grabski, Irena Komar-Mucha, Tadeusz Ziżka

Specjalne podziękowania dla następujących osób
Wiktoria Błacharska, Władysław Bułhak, Maria Fieldorf-Czarska,
Karol Furek, Łukasz Kamiński, Jan Kolodziejcki, Romuald Kowiński,
Zygmunt Kozak, Piotr Orzechowski, Janusz Przewłocki,
Ewa Rogalewska, Agnieszka Rudzińska, Macej Siekiński,
Zbigniew Stańczyk, Aleksander Urbański

Poznań, 22 października - 15 listopada 2002